

ՓՈՂԻ ՀԵՐՈՍԸ

(Les affaires sont les affaires)

Կովեղիս 3 գործողութեամբ

ՕԿՏՍԻ ՄԻՐԲՈՒ

(Ներկայացուած Պարիզի *La Comédie-Française* թատրոնում 1903 թ. ապրիլի 20-ին)

(Թարգմանութիւն ֆրանսերէնից)

ԳՈՐԾՈՂ ԱՆՁԻՆՔ

ԻՍԻԴՈՐ ԼԸՇՍ, լրագրի տնօրէն, գործնական մարդ, 57 տարեկ.
ՄԱՐԿԻՉ ԴԸ ՊՈՐՍԵԼԷ, 60 տարեկան:

ՔՍԱՎԻԷ ԼԸՇՍ, Իսիդոր Լըշայի որդին, 21 տարեկան:

ԼԻԻՍԻԷՆ ԳՍՐՐՕ, քիմիկոս, Իսիդոր Լըշայի մօտ ծառայող, 30 տ.

ՖԻՆԿ, էլեկտրո-տեխնիկ, 35 տարեկան:

ԳՐՈՒԳ, էլեկտրո-տեխնիկ, 35 տարեկան:

ՎԻԿՈՆՏ ԴԸ ԼԱ ՖՈՆՏԸՆԷԼ, Վոպերդիւ դղեակի կառավարիչը,
35 տարեկան:

ԳԼԵՍԻՈՐ ՊԱՐՏԻԶՊԱՆԸ:

ՀՍՇՏԱՐԱՐ ԴԱՏԱԻՈՐԸ:

ՓՈՔՐԻԿ ՊԱՐՏԻԶՊԱՆԸ:

ԺԱՆ:

ՏԻԿ. ԻՍԻԴՈՐ ԼԸՇՍ, 57 տարեկան:

ԺԵՐՄԷՆ ԼԸՇՍ, նրա աղջիկը, 25 տարեկան:

ՀՍՇՏԱՐԱՐ ԴԱՏԱԻՈՐԻ ԿԻՆԸ:

ԲԺՇԿԻ ԿԻՆԸ:

ՀԱՐԿ ՀԱԽԱՔՈՂԻ ԿԻՆԸ, Լայն:

Պիեսայի երեք զործողութիւնն էլ տեղի են ունենում մեր օրերում, Վոպերդիւ դղեակում—պատմական կայուածք, որ այժմ Խաղոր Լըշայի սեփականութիւնն է կազմում:

ԱՌԱՋԻՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆ

Բեմը ներկայացնում է Վոպերդիւ դղեակի պարտէզները: Դէպի աջ ոսկէ-զօծ ջահերով զարդարած մի հոյակապ սանդուղք տանում է դէպի դղեակը, որ անտեսանելի է, բայց գուշակում է, որ նրա ճակատը դարձրած է դէպի բեմի խորքը: Սանդուղքի ներքեւի ծայրը դարձրած է դէպի դահլիճ. նրա մի կողմում զտնուում է վարդենիների մի թումբ, միւս կողմում՝ ծաղկած թփիկներ: Դէպի ձախ եւ խորքում ընկած է մի պարկ, մի ահագին պարկ à la française՝ ծաղկած մարմանդներ (pelouse), հրաշայի աւազաններ, տեքրասներ՝ զարդարած, հարթ կտրտած ծառերով եւ մարմարէ վանդակապատով: Գարծեալ դէպի ձախ, մի մեծ ծառի ստուերում բարձրանում է մի կիսարձան, որի զազաթին բազմած է կանաչ զոյն ստացած մարմարէ փաւն չաստուածք: Լայն ծառուղիները գնում, հեռանում են պարկի խորքերը. նրանց արանքով երեւում են դաշտ, ագարակներ եւ անտառապատ բլրակներ... ձոխ եւ շքեղ դեկորացիա: Վարազոյրը բարձրանալիս տիկին Լըշա՝ ժանեակներով զարդարուած, նըստած է ողորու փայտէ մեծ բաղկաթոռի վրայ, շուրջը բարձեր: Լայն, մեծ ակնոցները աչքերին՝ նա հիւստուածք է անում: Նրա մօտ դրած է իր ձեռագործի զամբիւղը: Գա մի խոշոր կին է. դէմքը ճերմակ, կակուղ եւ գոեհիկ, հագուստը շատ հարուստ: Սրանից դէպի ձախ ժերմէն, նրա աղջիկը, կիսապառկած մի տեսակ chaise longue-ի վրայ, մի բաց դիրք էլ ծնկներին... Նա՝ հայեացքը յառած պարկից դուրս՝ դէպի դաշտավայրը, մտածմունքների մէջ ընկղմուած՝ երազում է... Քսան եւ հինգ տարեկան մարմինը ձկուն, աչքերը տխուր եւ կրակոտ: Զայնը գեղեցիկ. հագնուած է շատ պարզ, հասարակ, գրեթէ անփոյթ կերպով...

Այստեղ-այնտեղ սեղաններ, նստարաններ:

Սեպտեմբեր ամսի մի գեղեցիկ օրուայ վերջն է:

ԱՌԱՋԻՆ ՏԵՍԱՐԱՆ

ՏԻԿԻՆ ԼԸՇԱ, ԺԵՐՄԷՆ, ապա ՄԻ ՍՊԱՍԱՒՈՐ

ՏԻԿ. ԼԸՇԱ. (Առանց գլուխը իր գործից բարձրացնելու) ԺԵՐ-
ՄԷՆ...

ԺԵՐՄԷՆ. Ի՞նչ է...

ՏԻԿ. ԼԸՇԱ. Ինչո՞ւ չես խօսում...

ԺԵՐՄԷՆ. Պատճառն այն է անկասկած, որ ասելիք չ'ունեմ:

Տ. ԼԸՇԱ. Դու բաւական կարգացիր...

ԺԵՐՄԷՆ. Ես չեմ կարդում:

Տ. ԼԸՇԱ. Անուրջների մէջ ես ընկած...

ԺԵՐՄԷՆ. Ո՛չ...

Տ. ԼԸՇԱ. Ապա ի՞նչ ես անում...

ԺԵՐՄԷՆ. Ոչինչ... ձանձրանում եմ...

ՏԻԿ. ԼԸՇԱ. (Ուտերը վեր թօթուելով) Այո... այո... ես
այդ գիտեմ... է՛հ ուրեմն... ինձ լսիր... Այս քիչ քեզ կը դա-
ղեցնէ... Ժամի քանխն է:

ԺԵՐՄԷՆ. Վեցը...

ՏԻԿ. ԼԸՇԱ. Վեցը... արդէն... Որպէս արագ է անցնում
Ժամանակը, (Գաւթից դուրս է գալիս մի սպասաւոր՝ պնակի մէջ
մի հեռագիր ձեռքին. նա իջնում է սանդուղքներով) Այդ ի՞նչ է...

ՍՊԱՍԱՒՈՐԸ. Հեռագիր, տիկին:

ՏԻԿ. ԼԸՇԱ. (Գործը թողնելով) Հեռագիր... Ո՞վ պի-
տի ինձ հեռագրէ... (Շփոթուած) Տարօրինակ բան... ամեն մի
հեռագիր ստանալիս կարծես մի հարուած եմ ստանում...
(Նա վերցնում է հեռագիրը, բանում: Սպասաւորը կամենում է հեռանալ)
Սպասեցէք... (Նայելով հեռագրին) Օստենդէից... Քո եղբո-
րիցն է... (Կարդալով) «Վաղը նախաճաշին կը լինեմ վոպեր-
դիւ... Քսապիէ»: (Սպասաւորին) Դուք ի՞նչ էք անում այստեղ...
լաւ, գնացէ՛ք: (Սպասաւորը հեռանում է) Վաղը... ձիարշաւ է...
Քսապիէ... (ձակատը կնճռած՝ նա ձեռքերով պտտեցնում է հեռա-
գիրը) Տարօրինակ է այս... (Գլուխը շարժելով) Այստեղ մի
բան կայ, ո՛չ լաւ բան... (Քիչ ժամանակից յետոյ) Յամենայն դէպս
որդիական քնքշութիւնը չէ նրան այս կողմերը ուղղում... Ես
գրագ կը գամ, որ նա հեռագրի փողը չի վճարել... (Նա զննում
է հեռագիրը) Անտարակոյս... Ես համոզուած էի... (Հեռագիրը
սեղանի վրայ շտկելով եւ ախ քաշելով) Ի՞նչ արած... (Նորից իր գոր-
ծուածքը սկսելով) Ժամի քանխն է:

ԺԵՐՄԷՆ. Ես արդէն քեզ ասացի... Վեցը...

ՏԻԿ. ԼՐՇԱ. Ախ, հա... Ի՞նչպէս անցնում է ժամանակը... Իսկ քո հայրը... Ես չառ անհանգիստ եմ... Նրա սովորութիւնն է՝ հրաւիրել մեզ մօտ բոլոր իրան հանդիպողներին... Տեսնենք՝ այսօր ո՞ւմ է քաշում բերում Պարիզից... Դու չք գիտես, հր՛մ...

ԺԵՐՄԷՆ. Ես ինչպէս կարող եմ իմանալ

Տ. ԼՐՇԱ. Նա կարող էր քեզ ասել...

ԺԵՐՄԷՆ. Այս առաւօտ ես նրան չեմ տեսել... Եւ վերջապէս իմ հայրը ինձ հետ ոչ մի բանի մասին երբէք չի խօսում...

Տ. ԼՐՇԱ. Իհարկէ... Այնպէս ես դու խիստ վարւում նրա հետ...

ԺԵՐՄԷՆ. Եւ վերջապէս գիտէ՞ նա արդեօք առաւօտեան ժամի իննին, թէ ինչ պիտի անէ երեկոյեան վեցին:

Տ. ԼՐՇԱ. Դա... դա ճիշտ է... Այդ նրան շատ նման է (Մի փոքր լուծիւն) Իր լրագրի խմբագրութեան անդամները... նրանցից, փառք Աստուծոյ, չեմ քաշում... Բայց եթէ հինգ կամ վեց անձինք լինեն, ինչպէս անցեալ օրն էր... Երբ նա սկսում է հրաւիրել... այլևս չափ ու սահման չը կայ նրա համար... Եւ միշտ նոր և նոր մարդիկ, որոնց չես ճանաչում... Այսօր էլ չաբաժ է... հետեւաբար... վաղը կիրակի... Ուրեմն նրանց այստեղ պիտի գիշերը պահես, պիտի գիշերային չապիկներ տաս... ինչպէս անցեալ չաբաժ օրն էր... Ա՛խ, այս ինչ բան է... (Նա խոր եւ երկար հառաչ է քաշում) Բայց ցաւն այն է, որ մի ամենահամեստ ճաշ է այս երեկոյ... երեկուայ մնացածը միայն... Ես վախենում եմ, որ հերիք չը տայ... (Ժերմէնը մի շարժում է դործում) Այո... այո, քեզ համար ծիծաղելի են ընտանեկան այս մանրամասնութիւնները... Ա՛հ, դու լաւ ես անում, որ չես ամուսնանում... Հրաշալի տուն կը պահէիր... Ո՛չ աւելի, քան երկու տարուայ մէջ դու բոլորովին քանդուած կը լինէիր... (Ժերմէնը ծիծաղում է եւ շտկում chaise longue-ի վրայ) Ես չը գիտեմ՝ ինչի՞ վրայ ես դու ծիծաղում... Այստեղ ծիծաղելու ոչինչ չը կայ, ճիշտն ասած...

ԺԵՐՄԷՆ. Ուղում ես, որ լաց լինեմ... (Ուղղում է մազերը, որտեղից սանրը վայր էր ընկել)... Այսպէս աւելի լաւ է... իմ տեսակէտից...

Տ. ԼՐՇԱ. Քեզ հետ անկարելի է երկու բոպէ... լրջօրէն... խօսել... (Փոքր լուծիւն) Բայց ճանձրալի չէ՞, որ քո հայրը ինձ երբէք չէ նախազգուշացնում՝ թէ հետը հիւր է բերելու... Մի պարզ, հասարակ բան՝ վերցրու, հետախօսող յայտնիր... Սակայն ոչ... (Նորից հառաչում է) Բայց և այնպէս ես գուցէ մի ճուտ մօրթել տամ... ինչ կ'ասես...

ԺԵՐՄԷՆ. Քանի որ քեզ յայանի է, որ հայրս իր հետ միշտ հիւրեր է բերում, ամենաբնականն այն է՝ միշտ պատրաստի ճաշ ունենալ... (Նա խօսելիս բարձրանում է եւ վրդովւած քայլում վարդի թփերի մօտ)։

Տ. ԼԸՇԱ. Չափեցիր, կարեցիր... Իսկոյն երևում է, որ քո շլինքին չէ տան ծանրութիւնը... Իսկ եթէ հայրդ ոչ ոք չը բերէ,—չէ՞ որ այդ կարող է պատահել,—ինչ անեմ ես այդ ժամանակ իմ այն ճուղը... Որքան էլ հարուստ լինենք, ես չեմ սիրում ուտելիքը իղուր փչացնել... Ես դարչում եմ կերակրի մնացորդից...

ԺԵՐՄԷՆ. Շներ կան...

Տ. ԼԸՇԱ. Երկնային բարութիւն...

ԺԵՐՄԷՆ. Աղքատներ կան...

Տ. ԼԸՇԱ. Աղքատներ... Ա՛հ, իսկապէս... Ինչ-ինչ, բայց դրանք այս տեղերից միշտ անպակաս են... Ո՛չ մի երկրում ես այսքան աղքատ չեմ տեսել... (Ժերմէն կանգ է առնում վարդերի առջև եւ սրկում է մի թաղամած վարդ) Ուղղակի զգուշի է...

ԺԵՐՄԷՆ. Ուր մի չափազանց հարուստ մարդ լինի, հէնց նոյն իսկ այդ պատճառով նրա շուրջը կը լինեն չափազանց շատ աղքատներ...

Տ. ԼԸՇԱ. Դրա դէմ մենք ոչինչ չենք կարող անել... Այդ չէ նշանակում, որ նրանց մենք պիտի ճտի մասով կերակրենք... Եթէ աշխատեն, աղքատ չեն լինիլ...

ԺԵՐՄԷՆ. Եթէ աշխատեն... Ո՞ւր աշխատեն... Ի՞նչ գործ անեն...

ՏԻԿ. ԼԸՇԱ. Ինչպէս թէ ինչ գործեն...

ԺԵՐՄԷՆ. Մենք խլել ենք նրանցից ամեն ինչ... նրանց փոքրիկ պաշտպաները... նրանց փոքրիկ տները... նրանց փոքրիկ բանջարանոցները... որպէսզի ընդարձակենք, ինչպէս հայրս է անուանում, մեր կալուածքը... Ով որ կարողացել է, տեղիցս դնացել հեռացել է...

ՏԻԿ. ԼԸՇԱ... Հօ ճրի չենք վերցրել,—չէ՞ որ վճարել ենք...

ԺԵՐՄԷՆ. Իսկ ով որ մնացել է... (Նա վարդի թփից վերցնում է մի միջատ, ոտքով նրան ջարդում) Ահա...

ՏԻԿ. ԼԸՇԱ. Քո հայրը տարով նրանց աշխատանք է առաջարկում... Նրանք մերժում են... նրանք գերադասում են մուրալ... Դա իրանց գործն է...

ԺԵՐՄԷՆ. Իմ հայրս նրանց առաջարկում է տարով քաղցից մեռնել... նրանք...

ՏԻԿ. ԼԸՇԱ... Ա՛հ, վերջապէս բաւական է... Ես էլ նըստեի եմ, բեղ հետ վիճաբանութիւն անում... Ինչ ես ասում...

ԺԵՐՄԷՆ. Ոչինչ...

ՏԻԿ. ԼԸՇԱ. Անհասկանալի է... Ես չը գիտեմ՝ ո՞վ է լցրել քո գլուխն այդպիսի յիմարութիւններով... (Ձղուանքով) Պ. Լիւսիէն Գարրօն անկասկած:

ԺԵՐՄԷՆ. Պ. Գարրօն այստեղ ինչ գործ ունի...

Տ. ԼԸՇԱ. Անտարակոյս... Մի մարդ, որ երբէք չի խօսում...

ԺԵՐՄԷՆ. Եթէ պ. Գարրօն երբէք չի խօսում, ուրեմն ինչպէ՞ս կարող էր նա իմ գլուխը լցնել...

Տ. ԼԸՇԱ. Իմ տաճները ես լաւ եմ հասկանում... Ձը խօսողները աւելի շատ բան են ասում, քան նրանք, որ միշտ խօսում են... Բացի այդ՝ նա, քո Գարրօն ինձ դուր չէ գալիս...

ԺԵՐՄԷՆ. Քո... ինչո՞ւ... քո

Տ. ԼԸՇԱ. Անշուշտ քո, որովհետեւ դուք միշտ միասին եք... Եւ մի երիտասարդ աղջիկ, ինչպէս դու ես... մի աղջիկ, որի հայրը տիրում է մի այսպիսի պատմական կալուածք, թոյլ տայ իրան լինել իր հօր գործակատարի, գրեթէ ծառայի հետ...

ԺԵՐՄԷՆ. Օ՛հ, ծառայի...

Տ. ԼԸՇԱ. Գրեթէ... ես ասում եմ «գրեթէ»... Միթէ վաշելու է այդ... Նա աւելի լաւ կ'անէ զբաղուէ մեր գործարանով և հողի պարարտացումով... Ա՛հ... ես չը գիտեմ քո հայրը որ խորշից նրան հանեց բերաւ... Քիմիկոս... նա... քիմիկոս... Ինչպէ՞ս չէ... Արհեստական պարարտացում... (Նա գլուխը շարժում է) Դա անշուշտ մի հռչակաւոր սուտ է... Երբ նա եկաւ մեզ մօտ... նա նոյն իսկ շապիկ չ'ուռէր... հագնելու... Վերջապէս... (Լուռի... Ժերմէն անհամբերութեան նշաններ է անում) Բարձրագոյն Կենտրոնական դպրոցիցն է... ինչպէս չէ... Աւելի ճիշտ՝ Կենտրոնական խելագարատնից...

ԺԵՐՄԷՆ. Ա՛խ, մայրիկ... Միթէ կարելի է այդքան չարասիրտ լինել...

Տ. ԼԸՇԱ. Ես չարասիրտ չեմ... Բայց, ճիշտն ասած, երբ ես մտածում եմ, որ այս մասնաւոր մարդու համար չինում են մի ամբողջ պալլիլոն, մի լաբորատորիա, որոնք մեզ վրայ ահագին գումարներ են նստում... մինչդեռ ես երեք ամսից ի վեր է չեմ կարողանում ստիպել քո հօրը, որ կարգի բերել տայ մրգաստանը... Սա արդէն չափ ու սահմանից անց է... (Նա գործելը ընդհատում է եւ վերցնում ակնոցները) Ժամի քանիսն է:

ԺԵՐՄԷՆ. Վեցից քառորդ անց...

Տ. ԼԸՇԱ. Ո՛րպէս արագ է անցնում ժամանակը... Քո

հայրը չուտով կը վերադառնայ... Ո՞ւմ հետ... Սատանան գիտէ... Զհաննամը... Ես ճուտ չեմ մորթիլ տալ... Եղածով ետլա կը գնան... Ժերմէն:

ԺԵՐՄԷՆ. Ի՞նչ է...

Տ. ԼԸՇԱ. Ժամանակն է, գնա, ներքնատնից գինի բեր...

ԺԵՐՄԷՆ. Ես քեզ արդէն ասել եմ... որ ներքնատուն ես այլևս չեմ գնալու... Դու ծառաներ ունեւ...

Տ. ԼԸՇԱ. Ծառաներ, որ միշտ գողանում են... նոյն իսկ դեռ երեկ հինգ շիշ պակսում էր... Եւ այդպէս ամեն օր... Սակայն ինչպէս են նրանք այդ անում, բանի որ բանալիները միշտ ինձ մօտ են:

ԺԵՐՄԷՆ. Եթէ դու նրանց աւելի հաւատ ընծայէիր, գուցէ և նրանք աւելի քիչ գողանային... Եւ վերջապէս ուրիշ ինչ կարող էին նրանք անել մի տան մէջ, ուր խօսում են միմիայն սրան-նրան խաբելու մասին... Հանգիստ եղիր, նրանք երբեք չեն գողանալ այնքան գինու չէր, որքան միլիոններ են աշխատել ինձ ծանօթ մի բանի անձինք...

Տ. ԼԸՇԱ. (Բարկացած) Ժերմէն...

ԺԵՐՄԷՆ. Ինչո՞ւ ես նեղանում... Ես ասացի՝ աշխատել...

Տ. ԼԸՇԱ. Ես քեզ արգելում եմ այդպէս խօսել... Մի քանի ժամանակից ի վեր դու արտասանում ես այնպիսի տարօրինակ բառեր... ընդունում այնպիսի դիրք, ընթացք... ձիշտն ասած, ես այդ տանել չեմ կարող...

ԺԵՐՄԷՆ. Իսկ ես այն տարիքիցս սկսած, երբ սկսել եմ հասկանալ և զգալ, ես հօ տանում եմ այն ամենը, ինչ որ այստեղ ասում և անում են... Սակայն Աստուած գիտէ, թէ...

ՏԻԿ. ԼԸՇԱ. (Բռնաբար ընդհատելով) Լո՛ւր... Այդ արդէն չափից անց է... (Նա բարկացած գործուածքը զամբիւղը խոթելով, դնում է սեղանի վրայ) Խօսքդ քո հօր մասին է, չէ... (Ժերմէնը լուռ է. նա մի վարդ է պոկում եւ հոտոտելով դնում, նստում է chaise longue-ի վրայ) Լաւ... խօսենք պարզ ու բացարձակ...

ԺԵՐՄԷՆ. Օ՛հ... ես քեզ խնդրում եմ... բաւական է...

Տ. ԼԸՇԱ. Ո՛չ, ո՛չ... ես ցանկանում եմ... Քո հայրը ունի չափ պակասութիւններ... մեծ պակասութիւններ... Նրանցից ես եմ առաջին տուժողը և ես եմ նրանց առաջին կշտամբողը... Նա անապարծ է... վատնող... ժպիւրհ... անխոհեմ... ստախոս... այո, նա ստախոս է և երբեմն խենթ... այդ ամենը կարելի է... Որ նա յաճախ ուրանում է իր խօսքը... սիրում է խաբել մարդկանց... Այո... գործերի մէջ... Բայց և այնպէս նա ազնիւ մարդ է... լսում ես... ազնիւ մարդ... Դեննք՝ թէ մինչև անգամ նա անազնիւ է. թէ նա վատերից ամենավատն է... Քեզ ինչ...

քո ինչ գործն է... Քո հայրը քո հայրն է... նրան դատելը քեզ չէ մնացել...

ԺԵՐՄԷՆ. (Ստոնօրէն) Ապա ո՞ւմ:

Տ. ԼԸՇԱ. Ի՞նչ ես ասում... (փոքր լուռիւն) Հա՛, հա՛... դու ուսերդ թօթուիր... (լուռիւն) Եւ իմացիր, որ իր հարձու-տութեամբ նա ո՛չ ոքի՛ պարտաւոր չէ, ո՛չ ոքի... Հասկացար... Իր հարստութիւնը... նա աշխատելով է ձեռք բերել... Որ նա բա-րի աստղի տակ է եղել ծնուած... որ բախտը նրան ժպտացել է... Բարեպատեն անցքեր-հանգամանքները նրան օգնել են... Ես այդ ընդունում եմ... Սակայն նա աւելի իր հնարագիտութեան և եռանդին է պարտ... Թէն նա երկու անգամ սնանկացել է, բայց չէ՞ որ նա կարողացաւ հաշտուել իր պարտատէրերի հետ... Թէն նա բանտ է նստել, սակայն միթէ նրան չ'արդարացրին... Ա՛հ, սրպիսի դժուար, դառն բոլէներ է ունեցել խեղճ մարդը... Նրա տեղ մի ուրիշը, աւելի պակաս եռանդի տէր մարդիկ վաղուց ինքնասպանութիւն գործած կը լինէին... Իսկ նա՝ ո՛չ... Իւրա-քանչիւր անկումից յետոյ նա բարձրացել, կանգնել է, որ աւելի շահի... աւելի մեծ բարձրութեան հասնէ... Եւ նա՝ որ հաղիւհաղ էր կարողանում գրել, մի մեծ լրագիր է հիմնում... Եւ վերջա-պէս ասան խնդրեմ, եթէ քո հայրը սրիկայ լինէր, միթէ նա կարող էր մինիստրի բարեկամը լինել...

ԺԵՐՄԷՆ. (Հեղնօրէն) Երկու մինիստրներին...

Տ. ԼԸՇԱ. (Մի վայրկեան աղջկան նայելով) Երկու մինիստրի... ճիշտ... Հը՛մ, (վառուելով) Ես ես՝ Հնորհիւ իմ կարգապահու-թեան, իմ խնայողութեան, իմ խորհուրդներով... ես ես մի մաս ունեմ այս հարստութեան մէջ... որ դու արհամարհում ես... Ես պարծենում եմ... Ասան մի տեսնենք ավար է, ինչից դրդուած դու մեր պատճառով քաշում ամաչում ես... Գուցէ որ մենք ժողովրդի միջից ենք գուրս եկած... որ մենք աղքատ ենք եղել... Գուցէ դրա համար է օրիորդը մեր անունից քաշում, կարմրում... Տեսնում էք դուք այս տխմար փոքրիկին... այս գոռոզին... այս դատարկ շատախօսին, որ իրան թոյլ է տալիս դատել իր ծնողներին...

ԺԵՐՄԷՆ. Աւելի լաւ է, որ դատողը ես լինեմ, քան ու-րիշները...

ՏԻԿ. ԼԸՇԱ. Ատելի են, ատելի քո ասածները... Դու մի անդդայ, անողորմ աղջիկ ես... Եթէ մէկը քեզ լսէր... ես այլ ես ո՛չ ոքի երես չէի կարող դուրս գալ...

ԺԵՐՄԷՆ. Զարմանալի է, որ դու ինձ կշտամբում ես հէնց այն բանի համար, որ ինքդ կատարում ես ամեն օր...

ՏԻԿ. ԼԸՇԱ. Ե՞ս...

ԺԵՐՄԷՆ. Այ՛ո, այ՛ո, դու... Կարծես ուրիշների մօտ ինքդ քաշուում ես հօրիցս դանդատուել... Նոյն իսկ օտարների առջև բանում, ի ցոյց ես հանում քո քէնը և նրա պակասութիւնները... Տեսնում ես, որ ես ինձ աւելի եմ դապում...

ՏԻԿ. ԼԸՇԱ. Ես... իմ բանը ջոկ է...

ԺԵՐՄԷՆ. Բնականաբար...

ՏԻԿ. ԼԸՇԱ. Ես բողբոլիւն չեմ հասկանում... Ի՞նչ է պատահել քեզ այսօր... Փեղ միայն մնում է գրդել ծառաներին, որ մեզ թալանեն... Այն ժամանակ ամեն ինչ թամամ կը լինի... Ուզում ես իջնել ներքնատուն... այ՛ո, թէ ոչ...

ԺԵՐՄԷՆ. Ոչ...

ՏԻԿ. ԼԸՇԱ. Շատ լաւ... (Նա բարձրանում է) Ես կերթամ... Ես... Չը նայած իմ ոսկրացաւին, ես կերթամ... (Գրգռուած) Հը նայած իմ ոսկրացաւին... անսիրտ աղջիկ... (Նա դժուարութեամբ բարձրանում է սանդուղքներով) Անհաւատալի է... Ա՛հ, դու լաւ ես անում, որ չես ամուսնանում... (Նա կանգ է առնում, յետ նայում, յենում վանդակապատի վրայ) Ի՞նչ ես դու այդպեղ շինում... Գնա, գոնէ հազնուիր... Գուցէ հիւրեր գան... ես չեմ ուզում, որ քեզ այգպիսի զգգուած հազուատում տեսնեն... Իրօք, կ'ասեն, որ քեզ հագուստ չենք տալիս... (ձերմէն լռում է) Լսեցիր, հասկացար...

ԺԵՐՄԷՆ. Այսպէս էլ շատ լաւ է...

ՏԻԿ. ԼԸՇԱ. (Ուսերը վեր քաշելով) Սակայն դու գիտես... Եթէ ուզում ես ծաղրելի երևալ... Անտանելի է, անտանելի... (Նա բարձրանում է տերրասը, գնում, հեռանում դէպի զոնակը):

(ձերմէն շարունակ նայում է դէպ հեռուն՝ պարտէզները, անտառները, դաշտերը):

(Զախ կողմից մտնում է զվաւոր պարտիզպանը՝ կիրակնօրեայ շորերը հագին):

ԵՐԿՐՈՐԻ ՏԵՍԱՐԱՆ

ԺԵՐՄԷՆ, ՊԱՐՏԻԶՊԱՆԸ

(ձերմէնին տեսնելով՝ պարտիզպանը զխտրիւ վերցնում է եւ ձեռքերի մէջ շարժում, պատեցնում... Դէմքը՝ արեւից կիզուած, ձեռքերը՝ թուխ, կոշտ, կոպիտ, աշխատանքից տծեալացած... քյալուածքը երկչոտ, արտասանութիւնը՝ յուզուած)

ՊԱՐՏ. Օրբորդ Ժերմէն...

ԺԵՐՄԷՆ. (Նրա զուրքը տեսնելով՝ վարմանում է) Ի՞նչ լաւ

էք հագնուած... Քէֆի էք ուրեմն գնում, իմ բարի ժիւլ...

ՊԱՐՏ. Քէֆի... Ա՛հ, օրիորդ ժերմէն...

ԺԵՐՄԷՆ. Ճիշտ... Ինչո՞ւ է ձեր դէմքը այդպէս տխուր... այդպէս չփոթուած... Դարձեալ մի նոր բան կայ, ասացէք...

ՊԱՐՏ. Ուրեմն օրիորդը ոչինչ չը գիտէ...

ԺԵՐՄԷՆ. Ո՛չ... Կս ոչինչ չը գիտեմ...

ՊԱՐՏ. Հո՞ւ... այդպէս... Ախր Կս ասում էի... հակառակ դէպքում օրիորդը այսօր պարտէզ կը գար...

ԺԵՐՄԷՆ. Ինչո՞ւ... այսօր...

ՊԱՐՏ. Որովհետեւ... որովհետեւ... օրիորդ ժերմէն... ինձ համար դժուար է, ցաւալի է ասել... Կս... եկել եմ ձեզ իմ հրաժեշտ տալ...

ԺԵՐՄԷՆ. Հրաժեշտ... Այդ ինչ կը նշանակէ...

ՊԱՐՏ. (Գլուխը քաշ գցած, օրօրեկով) Ես իմ պաշտօնը... թողնում եմ... Արդէն պարոնին... յայտնել եմ...

ԺԵՐՄԷՆ. Դձուք:

ՊԱՐՏ. Այո... օրիորդ...

ԺԵՐՄԷՆ. Անկարելի բան է այդ...

ՊԱՐՏ. Ո՛չ, օրիորդ... Այդ պիտի պատահէք... Ա՛հ, զրեթէ սգի մէջ եմ...

ԺԵՐՄԷՆ. Ձեր պաշտօնը ձեզ այլ Կս ղուր չէ՞ գալիս...

ՊԱՐՏ. (Շփոթուած) Ո՛չ, այդ չէ, այդ չէ... (Աւելի կենդանութեամբ) Ես ստիպուած էի, ստիպուած...

ԺԵՐՄԷՆ. Եւ ի՞նչու...

ՊԱՐՏ. Պարոնի հետ ապրելու հնար չը կայ... Պարոնը շատ է խօսում... ամեն մի բանի համար նկատողութիւն է անում... Օրինակ, եթէ դիցուք, կանաչեղէնի ածուխ Կս չինել եմ դէպի աջ... պարոնը պահանջում է, որ նա լինի դէպի ձախ... եթէ դէպի ձախ է... կը գոռայ, որ դէպի աջ լինի... Էյ ինչպէս աշխատես... Բացի այդ՝ պարոնը տարօրինակ զաղափարներ ունի... Երկար ժամանակ Կս լուծում էի... ոչինչ չէի ասում... Որովհետեւ Կս չէի ուզում օր. ժերմէնին թողնեմ, հեռանամ, որ այնքան բարի է եղել թէ ինձ և թէ իմ կնոջ համար... բայց վերջապէս սիրտս շատ էր լցուել... չը համբերեցի...

(Ժերմէն լրջանում է եւ խորասուզում մտքերի մէջ):

ԺԵՐՄԷՆ. (Քիչ լռութիւնից յետոյ) Ասացէք ինձ, ի՞նչ է անցել ձեր և իմ հօր մէջ...

ՊԱՐՏ. Գրեթէ ոչինչ...

ԺԵՐՄԷՆ. Բայց և այնպէս...

ՊԱՐՏ. Միմիանց աւելորդ խօսքեր... իզուր տեղից տա-

քանալ... Միաժամանակ ես իմ հրաժարականը տուի, նա ինձ պաշտօնանկ արեց... Վճռուեց, որ ես այս երեկոյ կը հեռանամ... Գիտէք, երբ որ մի պաշտօնից հեռանում էք, աւելի լաւ է իսկոյն և եթ...

ԺԵՐՄԷՆ. Դուք երևի չափազանց ղիւրազգայ էք... և անկասկած դուք սխալ էք ըմբռնել հօրս ձեզ արած մի աննշան նկատողութիւն...

ՊԱՐՏ. Դիւրագգայ... Ձորս տարի է, որ ես ծառայում եմ պարոնի մօտ... Ա՛հ, օրիորդ Ժերմէն... (Լուռ լինելով) Ես կրթութիւն չ'ունեմ, դա ինձ շատ լաւ է յայտնի... Սակայն իմ արհեստը ես շատ լաւ գիտեմ... Ծառերի կտրտելը... ծաղկանոցը... ծաղիկները... Եւ ես սիրում եմ իմ արհեստը... Օրիորդ Ժերմէնը միշտ գոհ էր ինձանից...

ԺԵՐՄԷՆ. Դուք այդ լաւ գիտէք...

ՊԱՐՏ. (խանդավորով) Կլեմատիտների փոքրիկ պարտէզը...

ԺԵՐՄԷՆ. Որքան դեղեցիկ էր նա...

ՊԱՐՏ. Եւ որքան հոգս է նա մեզ պատճառել... Յիշում էք, օրիորդ... ճապոնական շուշանները... մեծ աւազանի ափին... Դա ձեր գաղափարն էր...

ԺԵՐՄԷՆ. Այո... այո...

ՊԱՐՏ. Իսկ ծաղկանոցը, ուր օրիորդը ամեն օր գնում, փնջեր էր քաղում... (Լուռ լինելով) Փնջեր չինելը սակայն դուք էիք, օրիորդ Ժերմէն, որ ինձ սովորեցրիք... Իսկ վարդերը... ապա սերմնալու տեղերը... բոլորը, բոլորը...

(Փոքր լուռ լինելով)

ԺԵՐՄԷՆ. Բայց դուք մտածել էք արդեօք, որ այդ ամենը այժմ թողնում էք:

ՊԱՐՏ. (Տխուր շարժուածք է գործում) Քանի որ օրիորդ Ժերմէնն ինձանից գոհ է եղել, ես այժմ տեղիցս հեռանում եմ աւելի թեթեւացած սրտով...

ԺԵՐՄԷՆ. Ասացէք տեսնեմ, գուցէ մի թիւրիմացութիւն է. կարելի կը լինի հեռացնել, ցրուել... Ես այս երեկոյ հօրս հետ կը խօսեմ...

ՊԱՐՏ. Ծնորհակալ եմ, օրիորդ... Եղածը... եղած է...

ԺԵՐՄԷՆ. Սակայն...

ՊԱՐՏ. Վաղը միևնոյն բանը կամ մի ուրիշ բան կը լինի... Ո՛չ... արդէն վերջացած է... (Ծանրակշիռ կերպով, ւրջօրէն) Նախ... (Մնում է լուռ):

ԺԵՐՄԷՆ. Ի՞նչ է... Ասացէք...

ՊԱՐՏ. Նախ... (Աւելի շփոթուած կերպով պտտեցնում է զխարկը) Քարը գլուխը... Ես օրիորդին պիտի ամեն ինչ յայտնեմ...

Օրիորդ, ներեցէք համարձակութեանս, ամօթը դէն, դուք դիտէք, որ իմ կինը յղի է...

ԺԵՐՄԷՆ. Անկաակած... լաւ ուրեմն:

ՊԱՐՏ. Որ երկու ամսից յետոյ նա պիտի ծնէ...

ԺԵՐՄԷՆ. Այո...

ՊԱՐՏ. Է՛հ ուրեմն... անա... Պարոնը չէ կամենում, որ իր մօտ երեխաներ լինեն... «Ամեն ինչ խորհել, կշռելուց յետոյ, — ասաց նա ինձ այս առաւօտ, — վճռել եմ ո՛չ մի երեխայ չը պահել այստեղ... Երեխաներ... անկարելի է... Երեխաները փըշացնում են խոտը... կեղտոտում ծառուղիները... խրանեցնում ձիերին»... (Լոռեթիւն. Ժերմէն յուզուած, ամօթխած, զլուխը քիչ շուռ է տալիս) Անտարակոյս երեխաները հօ մարդս դիտմամբ չէ ունենում, իր գուարճութեան համար... Ահ... մեզ քաջ յայտնի է մեր դրութիւնը... Ծայրը ծայրին հասցնելով՝ հազիւ հազ ենք կարողանում երկու գլուխ պահել... բայց եթէ երեխաներ են լոյս-աշխարհ գալիս... սակայն ասացէք խնդրեմ, օրիորդ Ժերմէն, հօ չէ կարելի նրանց սպանել...

ԺԵՐՄԷՆ. (Կարծես ինքն իրան խօսելով) Ահա քեզ պատճառ... Այժմ դուք լինչ պիտի անէք...

ՊԱՐՏ. Պիտի գնամ պաշտօն որոնեմ... Այժմ էլ տարուայ վատ ժամանակը... Գործի, աշխատանքի ժամանակ... լաւ տեղերը բոլորն էլ բռնուած... Մի յղի կնոջ հետ միասին պիտի սրա-նրա դռները բաղխենք, տեսնենք՝ ո՛ւր, ո՞րտեղ ենք գործ ձգում... Դիւրին բան չէ... ան, Աստուած գիտէ, դիւրին բան չէ...

ԺԵՐՄԷՆ. Իսկ մինչև այդ... Գոնէ խնայած բան ունէք...

ՊԱՐՏ. Ես ձեռքեր ունեմ...

ԺԵՐՄԷՆ. (Յուզուած) Իմ խեղճ Ժիւլ... Ես ոչինչ չեմ կարող անել ձեզ համար... Ես կարող եմ միայն խղճալ և սիրել ձեզ. (Նա տեղից բարձրանում... բռնում է նրա ձեռքը) Գնաք բարով...

ՊԱՐՏ. (Մի քանի վայրկեան մնում է սաստիկ յուզուած... ոչինչ չի ասում... չի էլ վճռում հետանալ) Օրիորդ Ժերմէն... Ես կը կամենայի ձեզ մի բան ասել... (Նա ցոյց է տալիս իր կոկորդը) մի բան, որ այստեղ է... Ես չեմ համարձակուում...

ԺԵՐՄԷՆ. Ասացէք... խնդրում եմ...

ՊԱՐՏ. (Չայնը դողողալով) Օրիորդ Ժերմէն... դուք նոյն-պէս... դուք ևս բախտաւոր չէք...

ԺԵՐՄԷՆ. Դուք սխալուում էք... Ես չատ բախտաւոր եմ...

ՊԱՐՏ. (Գլուխը ծօծուելով) Ո՛չ, օրիորդ... Ես ձեզ ճանա-

չոււմ եմ... ձեր սրտի նման սիրա ունեցողը... չի կարող այստեղ բախտաւոր լինել...

(Նա մի քանի քայլ է անում, որ զնայ)

ԺԵՐՄԷՆ. (Գլուխը քիչ խոնարհեցրած) Իսկ ձեր կիներ:

ՊԱՐՏ. Քաղաքումն է. զնացել է կառք բերելու, որ մեր կահ-կարասիք, մեր ունեցած-չ'ունեցածը տանենք...

ԺԵՐՄԷՆ. Ի՞նչու... Այստեղ կառքեր պակաս չեն...

ՊԱՐՏ. Իւրաքանչիւրը իր համար... Այդպէս աւելի լաւ է...

ԺԵՐՄԷՆ. Կը տեսնեմ ես արդեօք ձեր կնոջը:

ՊԱՐՏ. Ա՛հ, անտարակոյս... Այս առաւօտեանից տանը թախկ-թրուխկ, իրարանցում... Գիտէք, օրիորդ, ժամանակ չ'ունեցաւ...

ԺԵՐՄԷՆ. (Շատ յուզուած) Երթաք բարով...

ՊԱՐՏ. Մնաք բարով, օրիորդ...

(Գուրս է զնում նա ծանր քայլերով... Անցնելով ծաղկոցի եզրի մօտով նա ըստ սովորութեան ուղղում է բոյսերից մէկը, որ ծուռած էր):

ԵՐՐՈՐԴ ՏԵՍԱՐԱՆ

ԺԵՐՄԷՆ, յետոյ ՏԻԿ. ԼԸՇԱ, ապա ԼԻԻՍԻԷՆ ԳԱՐՐՕ

(Ժերմէն նորից նստած է chaise longue-ի վրայ, շատ տխուր է: Սկզբում նա մերժնայաբար մի գիրք է թերթում, յետոյ փակում, զլուխը յենում ձեռքերի վրայ, աչքերը յառում դետմին... Նախասենեակից լսում է տիկ.Լըշայի կաղկանձիւն ձայնը)

Տ. ԼԸՇԱ. (Գուրս գալով սանդուղքի ծայրը եւ դառնալով դէպի գաւիթը) Ո՛ւր են սրանք... Ի՞նչ են չինում... Նախասենեակում ո՛չ մի ծառայ... Անհաւատալի է այս... (Նա սկսում է սանդուղքներից իջնել) Որքան շատ պահեա այս ցեղից, այնքան էլ քեզ վատ կը ծառայեն... (Նկատելով Լիւսիէնին, որ մտնում է աջ կողմից, նա կանգ է առնում) Ա՛հ, պարոն Գարրօ, այժմ... (Ժերմէն բարձրանում եւ պատասխանում է Լիւսիէնի բարեւին... Տիկ. Լըշա թշնամական ձայնով, որով կարծես կամենում էր Լիւսիէնին հեռացնել) Իմ ամուսինս դեռ չէ վերադարձել, պարոն Գարրօ...

ԼԻԻՍԻԷՆ. Ներեցէք, տիկին... Կառքի ձայն եկաւ, ես կարծեցի՝ թէ նա է...

Տ. ԼԸՇԱ. Դուք սխալուել էք... (Իջնում է մի աստիճան եւ կանգ առնում) Իմ ամուսնուն բան ունէք ասելու:

ԼԻԻՍԻԷՆ. Այո, տիկին:

Տ. ԼԸՇԱ. (Իր աղջկան) Դու նոյն իսկ չես կարող գալ

ինձ օգնել՝ սանդուղքներից իջնեմ... (ձերմէն գնում, օգնում է) Փառք Աստուծոյ... (Լիւսիէնի մօտով անցնելիս) Այս ծառաները... տեսնուած բան է... Ես յոյս ունեմ, որ քո հայրը նրանց բոլորին էլ խեղճի կը բերէ...

ԺԵՐՄԷՆ. Որպէս այն խեղճ ժիւլիւն...

Տ. ԼԸՇԱ. (Իր աղջկայ ծայնով) Այն խեղճ ժիւլիւն... Բնականաբար... Դու կարող ես խղճալ միայն ծոյլերին, արեւոյդնեւրին... և գողերին...

ԺԵՐՄԷՆ. Ո՛չ բոլոր...

Տ. ԼԸՇԱ. (Բարկացած նայելով աղջկան). Հ՛ըմ... Բաւական է, որ ծառաները միայն մի տարի մնան մի տեղ, նրանք արդէն աղաներ են դառնում... Կարծես դու այլ ես քո տանը չես... (Իր աղջկայ ծայնով) Այն խեղճ ժիւլիւն... (Այդ ժամանակամիջոցին նա ձերմէնի օգնութեամբ իջնում, հասնում է իր բազկաթողին եւ նստում) Ուսե՛ք... (Քիչ շունչ է առնում եւ նորից սկսում իր գործուածքը) Երբ մտածում եմ, որ այս հասակում, այս դրութեան մէջ... ես պիտի ամեն երեկոյ գնամ ներքնատուն... Ա՛հ... աշխարհս փոխուել է, փոխուել... (Գործում է կատաղած) Է՛հ ուրեմն, պարոն Գարօ...

ԳԱՐՐՕ. Տիկին...

Տ. ԼԸՇԱ. Այդ ինչ խենթ աւ մենթ գործեր էք անում իմ ամուսնու հետ... նրա գլուխը զանազան յիմարութիւնների խոթում... կարծես, նա ինքը պակաս խենթութիւններ ունի...

ԼԻԻՍԻԷՆ. Ե՛ս... տիկին:

Տ. ԼԸՇԱ. Էլ ուրիշ ո՞վ կարող է լինել... Նա ուզում է յեղափոխել երկրագործութիւնը... Այժմ նրա ուշը-միտքը միայն դա է... Այլեւ էլ ո՛չ ցորեն, ո՛չ վարսակ, ո՛չ ճակնդեղ... Նա ասում, պնդում է, որ դա մաշուել, հնացել է... որ դա այլեւ ժամանակակից, moderne չէ... Ի՞նչ կ'ասէք... Հ՛ըմ... նա երազում է սերմել չը գիտեմ ինչ...

ԼԻԻՍԻԷՆ. Կատարելապէս ճիշտ է այդ... Միայն դրա պատճառը ես չեմ: Ընդհակառակը, ես ամեն միջոց գործ եմ դրել ապացուցանելու պարոն Լըշային իր սխալը... Նա լսել անգամ չի ուզում և ինձ անուանում է բուրժուա... (Ծիծաղելով) Նոյն իսկ տգէտ, յետագէմ բուրժուա...

Տ. ԼԸՇԱ. Դուք... կամենում էք ինձ համոզել, որ իմ ամուսնին խենթ է...

ԼԻԻՍԻԷՆ. (Բողոքելով) Օ՛հ, տիկին... Սակայն պ. Լըշա չատ յանդուգն է... նորոգիչ... և շատ յամառ...

Տ. ԼԸՇԱ. Այո, այո... Եւ որքան գումարներ մեղ պիտի

նստէ այդ պարարտացման դործը, այն անօգուտ և ծաղրելի փորձերը... Հազարներ, տասնեակ հազար փրանկներ...

ԼԻԻՍԻԷՆ. Ես երկիւղ եմ կրում...

Տ. ԼԸՇԱ. Ա՛հ, շատ չնորհակալ եմ... Այժմ հողի մշակութեան նոր սիսեմը... ապա մի երկու ամսից յետոյ՝ պատգամաւորական ընտրութիւններ... Հիանալի տարի կ'ունենանք... ասել չէ կարելի...

ԼԻԻՍԻԷՆ. (Շատ մեղմ կերպով) Յիշում էք, տիկին, անցած ամիս տեղական տօնի համար պ. Լըշա ուզում էր ազգային եռագոյնով ներկել տալ մեծ ծառուղու դարաւոր և հրաշալի կնձենիների բուները... Բարեբախտաբար դուք նրան յետ կանգնեցրիք այդ դիտաւորութիւնից... Գուցէ ձեզ յաջողուի, — ես այդ սրտանց եմ ցանկանում, — յետ դարձնել նրան և հողագործական իր այդ մեծ յեղափոխութիւնը...

Տ. ԼԸՇԱ. (Մտախոհ, գործելը ընդհատում է) Ազգային գոյներով ներկել... մեր գեղեցիկ կնձենիները... Սակայն այդ ճիշտ է... Այդպիսի մարդու հետ անկարելի է մի բոլոր հանգիստ մնալ... (Լուռ թիւն) Բայց վերջապէս դուք, պ. Գարրօ, որ այդքան գիտուն էք... դուք ինքներդ ինչո՞վ էք բացատրում իմ ամուսնու այդ տարօրինակութիւնները... Չէ որ ամուսինս խելացի է, բանիմաց... ամենայն իրաւամբ... փառաւոր անուն, հռչակ ըստացած իբրև գործնական մարդ, առաջինը Պարիզի մէջ...

ԼԻԻՍԻԷՆ. Այո, այդ անվիճելի է...

Տ. ԼԸՇԱ. Իսկ իր այդ գործերից դուրս... նրա ասած-արածները տխմարութիւններ են. (Լիւսիէն բողբոլում է) Այո, այո, միմիայն տխմարութիւններ...

ԼԻԻՍԻԷՆ. (Ձգուշաբար) Ճիշտն ասած, տիկին, ես շատ դժուարանում եմ ձեզ պատասխանել... Սակայն պ. Լըշայի օրինակը յաճախ կարելի է հանդիպել խոշոր գործեր չարժող մարդկանց չըջանում... Ծայրայեղ ինքնապատահութիւն, սովորութիւն տիրապետել և յաջողել... Պահանջ ստեղծելու մի որևէ նոր բան... Արեւելոցիչ հրճուանք արգելքներ յաղթելու... Ես չը գիտեմ... (Քաշուկով) Մի քիչ չափազանց գոռոզութիւն... գուցէ և իդէալի պահանջ (նա ձեռքով մի անորոշ շարժում արելով)...

Տ. ԼԸՇԱ. Օհ, իդէալի...

ԼԻԻՍԻԷՆ. Իւրաքանչիւրը իր իդէալն ունի... Միայն չէ կարել երկիրը, հողը այնպէս մաժել, նրա հետ այնպէս վարուել, ինչպէս վարուում են մարդկանց խեղճ ոգու հետ... Երկիրը աւելի քիչ է ձկուն և աւելի շատ դիմացկուն, դիմադրող...

Տ. ԼԸՇԱ. (Հառաչելով) Իհարկէ... Սակայն ես կարծում էի, որ դուք մի որոշ ազդեցութիւն ունէիք իմ ամուսնու վերայ...

ԼԻԻՍԻԷՆ. Ոչ մի ազդեցութիւն, տիկին...

ԺԵՐՄԷՆ. Պ. Գարրօն շատ աղքատ է... չատ ճշգրիտ...

Տ. ԼԸՇԱ. (Խիստ հայեացք գցելով աղջկայ վրայ) Ես քեզ հետ չեմ խօսում... (Լսում են կառքի բոժոժների հնչուններ... նա ականջ է դնում) Ես կառքի ձայն եմ լսում... Այս անգամ նա է...

ԼԻԻՍԻԷՆ. Ես գնում եմ պ. Լըչային հանգիպելու:

Տ. ԼԸՇԱ. (Աղերսազին ձայնով) Աշխատեցէք նրան հասկացընել... (Լիւսէն գլուխ է խոնարհում եւ դուրս գալիս):

ՉՈՐՐՈՐԴ ՏԵՍՍՐԱՆ

ՏԻԿ. ԼԸՇԱ, ԺԵՐՄԷՆ

Տ. ԼԸՇԱ. (Սաստիկ յուզուած՝ դնում է իր գործուածքը զամբիւղի մէջ) Ո՞ւմ է, ետքաբ, քաշել բերել Պարիզից... Ո՞ր ժամն է... (Ժերմէնը լոռւմ է) Ո՞ր ժամն է...

ԺԵՐՄԷՆ. (Հակիրճ) Ես չը գիտեմ...

Տ. ԼԸՇԱ. Բնականաբար... (Նա ուղղում է իր ժանեակների եւ հագստի ծալուածները) Իմ ձեռնոցները... Ա՛խ... (Տեսնելով նրանց սեղանի վրայ, նա վերցնում է եւ շտապով հագնում) Իսկ դու... մաշերդ քիչ կարգի բեր... Մի տես՝ ինչի ես նման... հագուստդ թիկունքիդ վրայ ուռած... Ե՛կ այտեղ. (Ուղղում է նրա շորերը) Այս հասակումդ իսկ դու հագնուել դեռ չը սովորեցիր... Ա՛խ, դու պատիւ չեմ բերում քո մօրը... (Շփոթուած) Իսկ իմ ընթերիքը, ճճ Աստուած իմ... Մայն թէ՛ նշանաւոր մարդիկ չը լինեն... Այդ էք պակաս... Երբ մտածում եմ, որ այս չար-սատանայ մարդը միեւնի անուգո՞ղն է դցում ամեն երեկոյ... (Բոժոժների հնչունները զաղարում են: Կուլիսի յետեւից աղմկալի ձայներ են լսում):

ՉԱՅՆԵՐ (Կուլիսի յետեւ). Կեցցէ Իսիդոր Լըչա... Կեցցէ քաղաքացի Իսիդոր Լըչա...

Տ. ԼԸՇԱ. Ահա նա դարձեալ մեր աղարակի բանուորների կեցցէներով է իրան ընդունել տալիս... Ուրեմն նրա հետ անկասկած մի մինիստր է եկել, երկրագործութեան մինիստրը, որ շարունակ գալիս է մեզ մօտ.—Աստուած իմ...

ՉԱՅՆԵՐ. (Կուլիսի յետեւ) Կեցցէ Իսիդոր Լըչա...

ԻՍԻԴՈՐԻ ՉԱՅՆԸ. (Կուլիսի յետեւ) Լաւ, լաւ... Գլխիցս ռադ եղէք... (Աղաղակները սաստկանում են: Բեմի խորքի աջ կողմից երեւում

է Խսիդորը, միայն պրոֆիլը, յետ-յետ գալով նա խաղաղուելու նշաններ է անում) Ա՛հ, սառանան տանի... Գլխիցս ուղ եղէք... Ոչ թէ մարդուն պիտի փառաւորէք, կեցցէներով ընդունէք, այլ գաղափարը... Մեծարեցէք գաղափարը...

ԶԱՅՆԵՐ. (կուլիսի յետեւից) Կեցցէ Խսիդոր Լըշա...

ԻՍԻԴՈՐ. Դէհ, լաւ... Կորէք... Ահա, վերցրէք,—սա էլ գաղափարի համար (նա սու*) եւ սպիտակ փողեր է նետում). Եւ գլխիցս ուղ եղէք... Բաւական է... (նա շուռ է գալիս) Ա՛հ... տիկնայք... Մի գաշտային տեսարան... արժանի Վատտոի**) վրձինին... բարի երեկոյ, իմ երեխայքս: (նա բողբոլվին մտնում է, նրան հետեւում է Լիւսիէն: Ապա գալիս են Ֆինկ, Գրուզ եւ մի որոշ տարածուածեան վրայ սրանց հետեւում են երկու սպասաւոր՝ իւրաքանչիւրի ձեռքին մի պայուսակ եւ մի վերարկու):

ՀԻՆԳԵՐՈՐԳ ՏԵՍԱՐԱՆ

ԻՍԻԴՈՐ ԼԸՇԱ, ԼԻԻՍԻԷՆ, ՖԻՆԿ, ԳՐՈՒԳ, ՏԻԿ. ԼԸՇԱ, ԺԵՐ-ՄԷՆ և ԵՐԿՈՒ ՍՊԱՍԱՒՈՐ

(Խսիդոր զուլիւր ծածկած յարդէ զխարկով, հազին մի սեւ, շատ երկար եւ շատ լայնարձակ ժակետ, որի գրպանները լրագիրներով լցած, բաց հսուանա (ծխախտագոյն) պիկէի ժիլետ, որի վրայ պսպղում է հաստ ոսկէ շղթայ. մոխրագոյն պանտալոն, դեղին կօշիկներ... Կլորիկ փորով, զոնհիկ արտաքինով խոշոր մարդ. նրա նենգ եւ կասկածոտ աչքերը, ծուռ հայեացքը մի տարօրինակ հակապատկեր են կազմում քայլուածքի ոստոստուն շարժականութեան եւ անդադար երերուող շարժումների հետ... Մօրուրը՝ ալեխառն, կարճ եւ կոշտ, աւելի է շեշտում, աչքի գցում նրա քերանի ճեղքուածքը. զայլի սպիտակ ատամներ. գիշակերի ամուր ծնօտ...)

Տիկ. Լըշա տեղից բարձրացել է, որ ընդունէ ամուսնու հրաւիրածներին: Տեսարանի սկզբում նրա անհանգիստ աչքերը Ֆինկի եւ Գրուզի վրայից գնում ընկնում են երկու պայուսակների վրայ, որ զրտուղում են սպասաւորների ձեռներին):

ԻՍԻԴՈՐ. (Ֆինկին եւ Գրուզին՝ գոռոզաբար եւ թեթեւ հեգնութեամբ) Կատաղած են, կատաղած այս անպիտանները... Ա՛հ, գաղափարը յառաջադիմում է այստեղ... պատուական մարդիկ: (Յանկարծ հանելով ժամացոյցը, նայում է) Տասն և հինգ րոպէ... Երկաթուղու կայարանից մինչեւ զդեակը, զաւակներս, մեք անցել ենք տասն և հինգ րոպէում... Ժամը քսան չորս կիլո-

*) Sou=5 սանտիմանոց:

**) Քրանսխիցի յայտնի նկարիչ (1684—1721 թ.):

մետր... ձիերով... Հէ, հէ... Ինչ կ'ասէք, լաւ է, չէ... (Ֆինկ եւ Գրուզ հաւանութիւն են տալիս: Գառնալով Լիւսիէնին) Իսկ մեր պարտացման գործը...

Լիւսիէն. Նոր ոչինչ չը կայ...

ԻՍԻԴՈՐ. Sapristi... Իմ սիրելիս, շտապեցէք, շտապեցէք... Մեր գիւտի մասին ես արդէն յայտնել եմ Երկրագործական Ընկերութեան, Մելիքին... Ըրորին... Ես արշաւանք եմ սկսում Petit Tricolore թերթի մէջ... Վերջապէս դա ինձ անհրաժեշտ է ընտրութիւններէ համար... աշխատեցէք... աշխատեցէք... (Ներկայացնում է իր բարեկամներին կնոջը) Պարոն Ֆինկ... Պարոն... (Տատանում է... աշխատում է յիշել անունը)

ԳՐՈՒԳ. Գրուզ... Վիլհելմ Գրուզ:

ԻՍԻԴՈՐ. Գրուզ... հա՛ ճիշտ... Գրուզ... Բիշ էր մնացել մոռանում էի նրա անունը... (Հանդիսաւոր կերպով) Պարոն Գրուզը... (Բարեւում են)

Տ. ԼԸՇԱ. Պարոնայք...

ԻՍԻԴՈՐ. Էլեկտրո-տեխնիկներ... Իմ բարեկամները... հին բարեկամներ... (Ձարկում է մէկի եւ միւսի ուսերին, երբքն էլ ծիծաղում են) Լաւ նայի՛ր այս կտրիճներին... Սրանք երկուսը միասին ներկայացնում են տասը հազար ձիւ ոյժ...

Ֆինկ. Ներողութիւն, քսան հազար...

ԻՍԻԴՈՐ. Քսան հազար ձիւ... Քսան հազար ձիւ ոյժ ունեցող մի ջրվէժ... Ա՛հ, կտրիճներ... (Ներկայացնելով իր կնոջը)... Տիկին Իսիդոր Լըշա... Իմ կինը... (Նորից բարեւներ):

Տ. ԼԸՇԱ. Պարոնայք...

ԻՍԻԴՈՐ. Օրիորդ Ժերմէն Իսիդոր Լըշա... Իմ աղջիկը (Բարեւումներ: Ժերմէնը թեթեւ կերպով խոնարհում է գլուխը) Հիանալի ձեռնտու հարմնացու... ահ, ահ... Կամակոր երբեմն. բնյց բարեսիրտ... ինչպէս իր հայրը... Եւ խելօք, կրթւած... Ժամանակակից հիւանդութիւն... Ժամանակակից հիւանդութիւն... Այնպէս չէ, աղջիկս... Կոտր ընկած դքսերը և առանց գրող իշխանները կարիք չ'ունեն՝ ովկիանոսը կտրելով գնալ Ամերիկա հարուստ օփտի... Ամերիկան այստեղ, իրանց մօտն է... Ա՛հ... ահ... ահ...

ԺԵՐՄԷՆ. Ախ, հայր իմ, բաւական է, խնդրում եմ...

ԻՍԻԴՈՐ. Եւ համեստ... լաւ... լաւ (Լրագրերը գրպանից հանելով՝ բաժանում է իր կնոջը, աղջկան, Գարրօին) Իմ զաւակներս, մի երևելի համար է այսօրուայ համարը... Այստեղ մի յօգուած կայ... ցորենի մասին... Մենք այն պիտի ոչնչացնենք ըրորովին... (Գարրօին) Կարդացէք... (Գարրօն բանում է թերթը) Երկրորդ երեսի վրայ, երեք սիւնեակ... ստորագրած՝ Պարոն Գալ

(Կնոջը) Դա քո պրոտեկտէն է... փոքրիկ Բամպոն... Ո՛րպիսի յա-
ռաջադրմութիւն է անում... այն փոքրիկ Բամպոն... Հիանալի
քնաւորութիւն... Եւ ինչ գրիչ...

Տ. ԼԸՇՍ. Ձէ որ ես քեզ ասացի... որ նա հեռու կը գնայ...

ԻՍԻԴՈՐ. (Գրուզին եւ Ֆինկին) Երեակայեցէք... Նա սկսել է
ինձ մօտ... անցեալ տարուանից... նախ տեղեկութիւն էր տա-
լիս եղանակի մասին... Յետոյ ես նրան յանձնեցի Թատրոնա-
կան Արձագանգները... իսկ այժմ... ես նրան փորձում եմ քաղաքա-
տնտեսութեան մէջ... Հրաշալի է նա այդտեղ... Որովհետեւ...
գիտէք... իմ լրագրի մէջ ինձ հարկաւոր չէ ոչ գրականու-
թիւն... ոչ գրողներ և ոչ էլ նրանց ֆրազները... Օհ ոչ, եր-
բէք... Ինձ հարկաւոր են պարզ բաներ... իրողութիւն... փաս-
տեր... և փող... Ահա բոլորը...

ԳՐՈՒԳ. Թերթը... դա անկասկած մի մեծ բաւականու-
թիւն է...

ԻՍԻԴՈՐ. Ո՛չ, դա մի լծակ է... (Միւս թերթերը դնում է սե-
ղանի վրայ եւ տեսնում է հեռագիրը) Ո՞ւմնից է այս հեռագիրը
(Վեցնում է հեռագիրը):

Տ. ԼԸՇՍ. Քսաւիէից:

ԻՍԻԴՈՐ. Ահ... օհ... (կարդալուց յետոյ) բրաւ... (Հեռագիրը
ձեռքին ծօծելով) Ես ձեզ ներկայացնում եմ Քսաւիէ Իսիդոր Լըշա
Դը Վոպերգիւ... իմ որդին... մի իսկական կտրիճ և moderne
կտրիճ... Նա է սկսում Վոպերգիւի տոհմը... (Հեղնական գոռոզու-
թեամբ) Լըշա Դը-Վոպերգիւ... Սակայն վաղը դուք նրան կը
տեսնէք...

Տ. ԼԸՇՍ. (Աղեկէզ) Ուրեմն... այս պարոնները գիշերը մեզ
մօտ են պառկելու...

ԻՍԻԴՈՐ. Իհարկէ... պառկելու են... հօ թառ չեն լինե-
լու... (Ֆինկին եւ Գրուզին) Դուք իմ որդուն ճանաչում էք:

Ֆինկ. Ո՛չ...

ԳՐՈՒԳ. Ո՛չ...

ԻՍԻԴՈՐ. Ինչպէս թէ... ոչ... Սակայն նա շատ լաւ յայտ-
նի է... Սպորտի թերթերը հէնց միմիայն նրա մասին են խօ-
սում... Նա ձիեր է պահում ձիարշաւի համար... ունի մի զբօ-
սանաւ... մի աւտոմոբիլ, որ արժէ յիսուն հազար ֆրանկ...
բարեկամներ ունի հասարակութեան բարձր չըջաններում... Եւ
նրան են նաեւ Պարիզի ամենագեղեցիկ գերասանուհիներ...
Քսան և մէկ տարեկան է միայն անզգամը և արդէն երկու-երեք

չիկ սկանդալներ է ունեցել... Չէ որ նա Epatant *) ընկերութեան անդամ է...

Տ. ԼԸՇԱ. Եւ շատ ուրիշ բաների... Եւ որքան հոգս է մեզ պատճառում... ինձ... գլխաւորապէս... Որովհետեւ այդ երեխան, պարոններ... հօր աչքի լոյսն է... Իսիդորը նրան թոյլ է տալիս ամեն բան (Իսիդորը հրճուում է եւ ձեռքերը իրար շփում): Եւ լակտոր դրանից օգտուում է... Աստուած դիտէ՝ ինչպէս...

ԻՍԻԴՈՐ. Զուարճանում է փոքրիկ ստահակը, զուարճանում... Չէ որ տարիքն է...

Տ. ԼԸՇԱ. Նա կարող է զուարճանալ աւելի պակաս ծախսերով, մանաւանդ որ նա այնպիսի դեղեցիկ տղայ է...

ԻՍԻԴՈՐ. Իմ ինզճ պառաւ... Դու շարունակ գանգատում ես... Ի՞նչ կայ... Ես այնքան հարուստ եմ, որ որդուս փառքի համար կարող եմ իր ուղածի չափ շուսկել... Քսաւիէի նման տղան Պարիզի մեծ կեանքի մէջ... Կարծես՝ թէ դու ինքըդ բաղդաւոր չես զգում քեզ, երբ լրագիրներից իմանում ես, որ քո երեխան է իր աւտոմոբիլով առաջնորդել Sockey-Club-ը Օստենդէ... Մայրական սիրտդ ի՞նչ է ասում... Թշուառական...

Տ. ԼԸՇԱ. Ես ոչինչ չ'ունեմ... Եթէ միայն դա աւելի քիչ փող նստէր...

ԻՍԻԴՈՐ. Լաւ է... (Գրուզին եւ Ֆինկին) Նա նոյն իսկ չի ըմբռնում, որ Քսաւիէն իմ գործերիս համար մի յարատեւ և կենդանի բեկկամ է... (Իր կողքը) Այ օրհնուած, բաս դու երբէք չը պիտի հասկանաս, որ որդուս տուած փողը հարիւրին հարիւր տոկոս է բերում... Ա՛խ, այս կանայք, կանայք... Զգացմունք... որքան որ կուգես... բոյ-բոյ... իսկ գործեր... (Նա թռնում է ուսերը, քայլում, յուզւում, ձեռքերն իրար շփում... Ժամացոյցը հանում) Ա՛յ... ես գրազ կը դամ՝ ինչ էյ կամենաք, որ այն դուքս Դը Մոփին դեռ չի հասել Մարեկուր. այն երկար, ուղտանման դուքսը, որ ես ձեզ ցոյց տուի երկաթուղու կայարանում... Ես սպասում եմ, տեսնենք ո՞վ կարող է իմ ձիերից առաջ ընկնի... Ի՞նչ կասէք իմ ձիերի մասին... հը՞մ...

ԳՐՈՒԳ. Զարմանալի են...

ԻՍԻԴՈՐ. (Նրա ուսին զարկելով) Քսան և ութ հազար... իմ բարեկամս...

ԳՐՈՒԳ. Զարմանալի են...

ՖԻՆԿ. Եւ ճամբին, տիկին, մենք գեռ մի ոչխար էլ չարդեցինք...

*) Աղչեցնող:

ԻՍԻԴՈՐ. (Թնդական գոռոզուծեամբ) Երկու ոչխար... երկու (Ջնորհրդ շփելով) Անցեալ շաբաթ, Աստուած վկայ, ես տապալեցի մի կով իր հորթի հետ... նոյն իսկ քիչ էր մնացել, որ մի երեսայ էլ ձմէի, ձամբայ շտկողի երեսան...

Տ. ԼԶՇԱ. Դու գրանով չը պիտի պարծենաս...

ԻՍԻԴՈՐ. Ի՞նչ կայ այստեղ... փոխարէնը ես վճարում եմ: (Նա ձեռքերը շփում է) Այն ես ճիշտ է, որ այս կորմերում երեք չար ագնականներ կան... Երեքը միասին չ'ունեն հարիւր յիսուն հազար ֆրանկ տարեկան հասոյթ և նրանք... ուզում են իմ ձիերի հետ մրցել... (Գրուզին՝ թռնելով նրա փիլետի կոճակը) Լախր... այ կը տեսնես... Անցեալ կիրակի... Բայց դու չես նեղանում, որ քեզ հետ «դու»-ով եմ խօսում...

ԳՐՈՒԳ. Ընդհակառակը...

ԻՍԻԴՈՐ. Բրաւօ... Դու անկեղծ մարդ ես... ես սիրում անկեղծ մարդկանց... ես սիրում եմ, որ միմեանց «դու» ասեն... Մենք հին բեթիմի մարդիկ չենք—կոմս, դուքս... Մենք պարզ ու անկեղծ դեմօկրատներ ենք... չէ... աշխատաւորներ... (Ջարկում է Գրուզի փորին) Այ կը տեսնես... անցեալ կիրակի ես վերադառնում էի Սեանտ-Կորիւրթից... անցընում եմ անտառով... մի փոքրիկ, նեղ ճանապարհ է, միայն մի կառք կարող է անցնել... Յանկարծ ի՞նչ եմ նկատում... իմ դիմաց յիսուն մետր հեռաւորութեան վրայ դուքս Դը-Մոփին... այն մեծ զեղձանիկը, որ դու տեսար կայարանում... որը յանդըհնութիւն ունի ընտրութիւնների ժամանակ իմ դէմ իր թեկնածութիւնը դնել... (Ուսիր վեր քաշելով) Այո... ես չեմ կամենում ոչ ոք ինձանից առաջ անցնի... մանաւանդ դուքս Դը-Մոփին... հասկանում ես... Կառապանին ասում եմ՝ «Առաջը կտրիր, անցիր»...—Տեղ չը կայ,—պատասխանում է կառապանը... «Որ այդպէս է... հրիւր, փոսը նետիր դուքս, կառք, ձիեր... բոլորն էլ... եթէ ոչ ես քեզ հէնց այս երեկոյ կը վռնդեմ...» Այ պիտի ծիծաղես, հա... Կառապանը արձակում է ձիերը... Յանկարծ չըմխի... Դուքսը մի կողմ, ես՝ միւս... Կառապանը տասը մետր հեռու... Թաւուտի մէջ... Ի՞նչ ջարդ ու բուրդ էր... բայց ես ինձ չը կորցրի... ես երբէք ինձ չեմ կորցնում... Մի ակնթարթում ոտքի եմ կանգնում, ձիերս դատում, բարձրացնում կառքս... և... հիւֆթ... անցնում, դնում... Մինչդեռ դուքսը գլխի վայր, ոտերը օդի մէջ... Ահ, ահ, ահ... Ահա թէ ես ինչպէս եմ վարում դքսերի հետ... Ի՞նչ կ'ասես...

ԳՐՈՒԳ. Հիանալի է...

ԻՍԻԴՈՐ. Եւ լրաւաբար... ես յիսուն միլիոնի տէր եմ...

Իսկ զո՛ւրբը... Հազիւ երկու... Մի աղբատ, մի թշուառական... Ահ, ինչպէս ես նեղն եմ գցում ազնականներին...

Ֆինկ. Բայց ասացէք խնդրեմ, այդպիսով դուք ահագին ժողովրդականութիւն պիտի վայելէք...

ԻՍԻԴՈՐ. Ժողովրդականութիւն... Քիչ առաջ դու հօ լըսեցիր... այն ազնիւ, պատւական մարդկանց... Ահ դու կը տեսնես ընտրութիւններ ժամանակ... դու կը տեսնես (Ձեռքի շարժումով ցոյց է տալիս, որ կտոր է հրում, գցում փոսի մէջ) Դու այդ կը տեսնես... Եւ գիտես՝ ինչպէս են ինձ այստեղ անուանում, ինձ՝ Lechat-իս Le Chat-Tigre*)... (Երեքն էլ միասին երկար ծիծաղում էին) Իսկոյն երևում է, թէ ում հետ զործ ունենա... Le Chat-Tigre—կատու-վագրի հետ. (նա ձեռքերը իրար է շփում) բայց բանը զբանումը չէ... Էյ դու, (Սպասաւորներից մէկին) այս պայուսակը կը տանես Ֆրանսուա Լ-ի սենեակը... (Գրուզին) Հը՛... Բնչ կ'ասես, հաւանում ես...

ԳՐՈՒԳ. Կատարելապէս...

ԻՍԻԴՈՐ. (Միւս սպասաւորին) Իսկ այս... Լիւդովիկոս XIV-դի սենեակը...

Տ. ԼԸՇԱ. Ես պիտի ձեզ ասեմ, իմ բարեկամս, որ Լիւդովիկոս XIV-դի սենեակը ազատ չէ...

ԻՍԻԴՈՐ. Ինչպէս թէ ազատ չէ...

Տ. ԼԸՇԱ. Ես այնտեղ իմ կակդին եմ չորացնում...

ԻՍԻԴՈՐ. Ահ, ահ... Հիանալի է... կակդին... Լիւդովիկոս XIV-դի սենեակում... Որ այդպէս է, տա՛ր Լիւդովիկոս XV-դի սենեակը... (Ֆինկին) Իսկ գուցէ դու նախադասում ես Հենրիկոս II... Հենրիկոս III... Հենրիկոս IV... Լիւդովիկոս XIII... կամ Լիւդովիկոս XVI... Մի ամաչիր... Իմ զղեակում այնքան սենեակներ կան, որքան արքաներ ֆրանսիական պատմութեան մէջ... (Ձեռքերը շփելով) Հիանալի գաղափար է, չէ...

ԻՍԻԴՈՐ. Արհամարհանք է... Ընտրիր...

Ֆինկ. Եթէ թոյլ կը տաք, ես կը վերցնեմ Լիւդովիկոս XV-րդի սենեակը...

ԻՍԻԴՈՐ. Լիւդովիկոս XV-դի... Ես այդ գիտէի... Ահ, դու հին չարածճի... (Սպասաւորին) Լիւդովիկոս XV-դի սենեակը... (Սպասաւորները պայուսակները վերցրած՝ բարձրանում են սանդուղքներով)։

Տ. ԼԸՇԱ. Պարոններ, բարեհաճեցէք ինձ ներել... Այս երեկոյ մեր ճաշը շատ համեստ է... (Ամուսնուն) Դա քո մեղն է...

*) Le Chat—կատու, Le Tigre—վագր։

Եթէ դու ինձ գոնէ հեռախօսով յայտնէիր... (Գրուզին եւ Ֆինկին) Երեւակայեցէք, պարոններ, որ ես չեմ կարողանում ստիպել ամուսնուս, որ ինձ վաղորօք նախազգուշացնէ, որ հիւրեր է բերում...

ԻՍԻԴՈՐ. Հիւրեր չեն սրանք... այլ բարեկամներ...

Տ. ԼՐՇԱ. Սակայն չէ որ բարեկամներին էլ է հարկաւոր...

ԻՍԻԴՈՐ. Լաւ... Լաւ... նրանք ուտելու համար չեն եկել...

Ֆինկ. Ոչ, տիկին... Միք անհանգստանալ, խնդրեմ...

ԻՍԻԴՈՐ. Գործի համար են եկել...

ԳՐՈՒԳ. Անշուշտ...

ԻՍԻԴՈՐ. Ահագին գործեր... Դսան հազար ձիու ոյժի գործ... (Նա Ֆինկին եւ Գրուզին հրում է բեմի խորքը) Կնոջս վրայ ուշադրութիւն միք դարձնիլ... Նա բարի կին է... բայց հասարակ... (Վերադառնալով բեմի առաջը) Ահ, ես սիրում եմ խոշոր գործեր... խոշոր գործեր, ուր շարժում, պատեցնում ես, իրար խառնում մարդկանց ամբողջ խմբեր... և միլիոններ, ուրիշների միլիոնները՝ լիքը-լիքը ձեռքերով գոփում... Հսկայական ձեռնարկութիւններ... կամուրջներ... նաւահանգիստներ... տրամուէյներ... Ահա իմ կեանքը... (Ֆինկին) Այ դու կը տեսես, թէ մենք ինչպէս կը տապալենք քո հայրենակից-չվէյցարացիներին... (Գրուզին) և քո բարեկամ գերմանացիներին... Նրանք իրանք իրանց էլեկտրականութեան թագաւորներ են հաշուում... Սակայն նրանք ինձ դեռ չեն ճանաչում... Նայեցէք այս զղեակին... Լիւդովիկոս XIV-դն է նրան հիմնել... Ամբողջ արքունիքը, արիստոկրատիական ամբողջ խաժամուժը՝ թաւիչ և մետաքսների մէջ զուգուած, զարդարուած այստեղով են անցել... Ո՞ւմ է այժմ նա պատկանում՝ արքայական այս զղեակը... Մի իշխանի։—Ոչ... Դքսի։—Ո՛չ... Այլ մի պրոլետարի, մի սոցիալիստի...

ԳՐՈՒԳ և Ֆինկ. Իսիդոր Լըչային...

ԻՍԻԴՈՐ. Ժողովրդի վրէժը... Ահ, ահ, ահ... Կեցցէ ժողովուրդը...

(Ձախ կողմից վազելով՝ մտնում է կառավարիչը։ Հեւալով, ամաչելով նա կանգ է առնում։ Դա մի ծեր մարդ է. դէմքը կարմիր, մազերը ակխառն... մօրուքը գրեթէ ճերմակ. թաւշէ պիջակ. կոշիկները փոշոտած։ Գեղին կաշուէ պատենան մէջ մի տապարիկ՝ ուսովը դրած)։

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՏԵՍԱՐԱՆ

ՄԻԵԽՆՈՅՆ ԱՆՁԻՆՔ ԵՒ ԿԱՌԱՎԱՐԻՉԸ

ԻՍԻԴՈՐ. (Գիմելով կառավարչին) Ա՜ա... վերջապէս դու բարեհաճեցիր... Ինչո՞ւ դու ինձ դիմաւորելու չէիր եկել...

ԿԱՌԱՎ. (Շնչասպառ եւ թոթովելով) Ներեցէ՛ք, պարոն, ես ուշացայ... Ես գնացել էի անտառի ֆոգիեր մասը՝ կաղնիների վրայ նշան դնելու...

ԻՍԻԴՈՐ. Կաղնիները այստեղ ինչ գործ ունեն... Դու պարտաւոր ես լինել այստեղ՝ քո տեղը, երբ ես գալիս եմ... Վերջին անգամը լինի այդ... Հասկացար... (Հեղնաբար նրան ոտից-զուխ չափելով) Է՛յ դու... այդ չիկի համար ես... գլխարկդ ծածկած կանգնում... (Կառավարիչը գլխարկը վերցնում է) Սակայն... մի ամաչիր... Եթէ ձեր հասարակութեան մէջ ընդունուած բան է, որ ծառաները կարող են իրանց աղաների հետ գլխարկը ծածկած խօսել... չատ լաւ... (Գառնալով դիպի հիւրերը) Ես ձեզ ներկայացնում եմ Վիկոնտ Դը Լա Ֆոնտընէլ... Իմ կառավարիչը... դարձեալ մի աղնակահան... Շատ ձախորդութիւններ է կրել խեղճը... կանայք... ձիեր... բակկարա... և ահա նա այժմ...

ԿԱՌԱՎ. (Մի ուժգին շարժուածք է անում... ձեռքը բարձրացնում) Պարոն...

(Խսիդորը խիստ հայեացք է սեւեռում նրա վրայ:—Կառավարիչը լըռում է, ձեռքը վայր իջեցնում):

ԻՍԻԴՈՐ.* Շատ բարի... (Հեղնօրէն)... Հագիր գլխարկդ ձեռունի չուան *), նոյն իսկ քո թագը... Եթէ այն ես մնացածների հետ միասին չեմ ծախել... (Կառավարիչը՝ ստորացած եւ յուզուած... տատանում է... վերջապէս գլխարկը ծածկում:—Ծանր րոպէ: Բոլորը էլ սրտնեղած դժուար դրուժեան մէջ են... Խսիդորը նստում է սեղանի մօտ մի բազկաթոռի վրայ, ոտքը ոտքի վրայ դնում: Ֆինկ եւ Գրուզ հեռանում են, իրար հետ խօսում) Ի՞նչ նոր բան կայ այսօր:

ԿԱՌԱՎ. (Կոկորդը դեռ սղմուած) Հիպպոլիտ Գուէն, Վիլֆրիօ կապալառուն էր եկել. ադարակավարձը վճարել-վերջացնելու համար երկու ամիս նոր ժամանակամիջոց է խնդրում...

ԻՍԻԴՈՐ. Ո՛չ մի օր... վաղը իմաց տուր դատական վճռակատարին...

*) Chouan—Վանդէյի ապստամբ՝ ֆրանսիական առաջին հանրապետութեան դէմ:

ԿԱՌԱՎ. Նա մի պատուական մարդ է... Շատ անբախտ, նեղ դրութեան մէջ է... Ես ինձ թոյլ եմ տալիս...

ԻՍԻԴՈՐ. (Ձար հայեացք զցած՝ ընդհատում է նրան): Ի՞նչ... (կառավարիչը լուռ է)... Յետոյ...

ԿԱՌԱՎ. Ես չը կարողացայ պարտիզականի հաշիւը վերջացնել... Նա համաձայն չէ, որ դուք նրա ութ օրուայ ոռճիկը կարէք...

ԻՍԻԴՈՐ. Նա համաձայն չէ... Յիրաւի... Մի խելառ, որ չի կարողանում նոյն իսկ սիսեռ բացնել և որը իրան թոյլ է տալիս առանց իմ համաձայնութեան այստեղ ինձ մօտ երեւաներ առաջ բերել... Հաշտարար դատաւորը նրա հաշիւը կը վերջացնէ... Վաղը մի նոր պարտիզական է դալու... Դու նրան կը դնես իր պաշտօնում. կը տեղաւորես... Յետոյ... Միայն շուտ-շուտ...

ԿԱՌԱՎ. Նկարչին ես տեսայ... Նա կատաղած է. նա պընդում է, թէ դուք էք, պարոն, իրան յանձնարարել փականագործին յայտնելու, որ դայ վերջնէ մեծ պաւիլիոնի հնչակները...

ԻՍԻԴՈՐ. Նա զրաւոր հրաման ունի, ինձանկից, իմ ստորագրութեամբ... Ո՛չ... Դէ թող զլիւիցս ոռդ լինի... և թող իմանայ... (Հանդիսաւոր կերպով) իմ ասածները ոչ մի նշանակութիւն չ'ունեն... ինչ որ գրում եմ, միայն այն նշանակութիւն ունի... Պարոն նկարիչը կը կոտորուի, վայր կ'իջնի... Յետոյ:

ԿԱՌԱՎ. Ես խոսը հնձեցի այնպէս, ինչպէս դուք հըրամայել էիք...

ԻՍԻԴՈՐ. (Ձայնը ցածրացնելով) Իսկ փտած առուցը:

ԿԱՌԱՎ. Խառնեցինք լաւ խոտերի հետ...

ԻՍԻԴՈՐ. Շատ լաւ... Գաղտնիքներ չեն եղել այսօր...

ԿԱՌԱՎ. Որքան ինձ յայտնի է՝ ոչ... Պահապանները դեռ ղեկուցանելու չեն եկել...

ԻՍԻԴՈՐ. Ինչո՞ւ... Ո՞ւր են կորել...

ԿԱՌԱՎ. (Յոյց տալով իր ժամացոյցը) Դեռ ժամի եօթը չը կայ, պարոն... Սակայն... կարծեմ, պառաւ Մոտտօին բռնել են թափուած ցախեր հաւաքելիս...

ԻՍԻԴՈՐ. Վերապահուած պարկում:

ԿԱՌԱՎ. Ո՛չ, պարոն, մեծ պարկում...

ԻՍԻԴՈՐ. Ա՛յ, ա՛յ... Իսկ այն ցանկապատը... արհեստական մորենիները... երկաթի ցցերը... այն ամենը պառաւ երեւակայում է՝ թէ խլուկներն համար է... Արձանագրութիւն կազմեցիք... անշուշտ...

ԿԱՌԱՎ. Ձեմ կարծում, պարոն...

ԻՍԻԴՈՐ. Եւ ինչո՞ւ...

ԿԱՌԱՎ. Դա մի սովորութիւն է. պարոն... Դատը տա-
նուլ կը տայինք...

Տ. ԼԸՇԱ. (Ժերմէնի դղմամբ, որ մօր յետեւը կանգնած մղում,
հրում է նրան) Սակայն, իմ բարեկամս, աղքատները ամեն տեղ
էլ իրաւունք ունեն հաւաքել թափուած ցախերը...

ԻՍԻԴՈՐ. Իրաւունք... Իրաւունք... Նախ՝ աղքատները ոչ
մի իրաւունք էլ չ'ունեն... Եթէ նրանք նոյնիսկ մի այդպիսի
անհնթեթ իրաւունք էլ ունենան, ես չեմ կամենում, որ ցախ
հաւաքելու պատրուակով զան ինձ մօտ, մուտք գործեն զանա-
զան թափառականներ, որոգայթներ լարեն, կտրտեն, փչացնեն
իմ թաւուտը... Ո՛չ... Հարկաւոր է սրան վերջ դնուի... Ձը լը-
սուած բան է, ճշմարիտ... Աղքատները... Կարելի է ենթադրել,
որ այժմ ամեն ինչ նրանց է պատկանում... Նրանք... Դեմօ-
կրատ... Ոչ ոք այն աստիճան դեմօկրատ չէ, որքան ես... Սա-
կայն ես և ապուշ չեմ... (կնոջը) Ձէ որ չաբաթ օրերը այստեղ
նրանց հաց են բաժանում...

Տ. ԼԸՇԱ. Իհարկէ բաժանում են...

ԻՍԻԴՈՐ. (Տակնուվրայ անելով զամբիւղի մէջ եղած գործուածք-
ները) Ձէ որ դու քո ամբողջ կեանքը նրանց համար ես մա-
շում... աչքերդ կուրացնելով՝ նրանց համար բաճկոնակներ...
գլխարկներ ու գուլպաներ... չը դիտեմ էլ ի՞նչ գործում...

Տ. ԼԸՇԱ. Այո... դա ճիշտ է...

ԻՍԻԴՈՐ. Ի՜նչ ուրեմն... Եթէ նրանք վառելիք են ցանկա-
նում... քարածուխ կայ... գնեն... (Նա տեղից բարձրանում է և
քայլում Կառավարչին) Երբ կրկին բռնեն այն պառաւ կախարդին,
թող ինձ մօտ բերեն... ես նրան մի դաս կը տամ, մի լաւ
դաս... (ձեռքերը շփում է) Այլևս ոչինչ...

ԿԱՌԱՎ. Քիչ առաջ Մարկիզ Դը Պորսըյէն էր եկել...

ԻՍԻԴՈՐ. (Պարծանքով) Ահ, ահ... Պարոն Մարկիզը... Ին-
քը իր անձամբ... բարեհաճել է դալ... այստեղ... Անկարելի է...
Ուրեմն պ. Մարկիզը ոչ մի գրոշ չ'ունի այլևս...

ԿԱՌԱՎ. Նա կամենում է ձեզ տեսնել... վաղը... ան-
պատճառ...

ԻՍԻԴՈՐ. Վայ թշուառական... Շատ է չտապում, ու-
րեմն... հեռախօսով յայտնիր, որ ես նրան վաղը... ժամը եր-
կուսին կը սպասեմ... նրա գործի թղթերն էլ պատրաստիր...
(Ձեռքերը շփելով)... Ա՛հ, պիտի ծիծաղենք...

ԿԱՌԱՎ. Մէկ էլ... կովը...

ԻՍԻԴՈՐ. Ա՛հ, թշուառական, դու կարող էիր հէնց դրանից
սկսել... Ինչպէս է նա այժմ...

ԿԱՌԱՎ. Շատ վատ:

ԻՍԻԴՈՐ. Յիմարութիւն ես ասում... Ոչինչ չը կայ...

ԿԱՌԱՎ. Անասնաբոյժը երկար քննեց նրան և յայտնեց,
որ նա երկար չի ապրիլ...

ԻՍԻԴՈՐ. Հազար ութ հարիւր ֆրանկանոց կո՞վը... Ի՞նչ է ասում... Խելած է, ցնդել է քո այդ անասնաբոյժը... Աւելի լաւ է դնա՝ Մարեկուբից ախտաբոյժին բեր... Իսկ մինչ այդ ես կը գնամ, ինքս անձամբ կը տեսնեմ... (բարեկամներին) Դուք թոյլ կը տաք... երկու ըոպէ միայն...

ՖԻՆԿ. Հաճեցէք...

ԳՐՈՒԳ. Խնդրեմ...

ԻՍԻԴՈՐ. Գարրօ...

ԼԻԻՍԻԷՆ. Պարհն...

ԻՍԻԴՈՐ. Եկէք ինձ հետ... ճանապարհին կը խօսենք... (Կառավարչին) Իսկ դու... առաջ անցիր... հ'ը... հիւֆթ... պարոն կոմս... (Կառավարիչը դուրս է գնում) Երկու ըոպէից յետոյ... ես ձեր տրամադրութեան տակ կը լինեմ... (Ձեռքի շարժումներով նըրանց պատկերում է ուշադրութիւն չը դարձնել կնոջ խօսքերի վրայ) Իսկ ինչ վերաբերում է պարարտութեան, իմ սիրելիս (դուրս է գալիս Լիւսիէնի հետ)։

ՁԱՅՆՆԵՐ. (Կուլիսի յետեւից) Կեցցէ քաղաքացի Իսիդոր Լըշան...

ԻՍԻԴՈՐ. (Կուլիսի յետեւից) Բաւական է, բաւական... Մարդը ոչինչ է... զխաւորը դադափարն է, գադափարը...

(Ձայները գնալով-գնալով հեռանում, չքանում են։ Ֆինկէ եւ Գրուզ քիչ ապշած են)։

Տ. ԼԸՇԱ. (Փոքր լուծիւնից յետոյ դիմելով նրանց) Մեծ երեխայ...

Թարգմ. Ս. ՇԽԵԱՆՅ

(Կը շարունակուի)